

Наталія Стронська,

аспірантка кафедри книгознавства і бібліотекознавства
Київського національного університету культури і мистецтва

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ БІБЛІОГРАФУВАННЯ С. І. ПОНОМАРЬОВА

У публікації проаналізовано і представлено основні характерні риси методики бібліографування відомого українського бібліографа Степана Івановича Пономарьова. Розкрито суть та особливості підходів ученого щодо бібліографування як важливого процесу обробки інформації.

Ключові слова: бібліографування, С. І. Пономарьов, бібліографія.

Процес бібліографування як складова бібліографічної діяльності, як відомо, становить сукупність прийомів, методів та засобів щодо створення бібліографічної продукції або бібліографічних ресурсів. Сьогодні цим видом діяльності займаються Книжкова палата України, багато бібліотек, органів інформації, установи та заклади Державної системи науково-технічної інформації. Накопичений величезний досвід у цьому плані. Бібліографічні джерела готують висококваліфіковані фахівці, проблематика видань різнопланова, актуальна, поліграфічне оформлення видань, як правило, на високому рівні, активно при цьому використовуються засоби механізації та автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, насамперед технології комп'ютеризації. Виникає питання: чи варто забувати про досвід наших попередників, особливо фундаторів вітчизняної бібліографії? Відповідь однозначна – ні. Так, основоположник української бібліографії М. Ф. Комаров у своєму «Бібліографічному покажчику нової української літератури, 1798–1883» (К., 1883) запровадив новітній метод, так званий метод «персональних гнізд», робота була споряджена статистичними таблицями. І. О. Левицький, один з перших вітчизняних бібліографів, започаткував створення національного бібліографічного репертуару, підготувавши п'ять томів «Галицько-руської бібліографії» та «Української бібліографії Австро-Угорщини».

Звернемось до досвіду та особливостей методики бібліографування відомого українського бібліографа Степана Івановича Пономарьова (1828–1913), життєвий та творчий шлях якого на сьогодні, на жаль, ще недостатньо вивчений.

Його перу належать сотні бібліографічних видань, історико-літературних розвідок з бібліографічним оснащенням тощо [1], і кожне видання чи публікація відзначаються високою бібліографічною культурою.

Як бібліограф-професіонал, він міг зрівнятися хіба що з видатним російським бібліографом В. І. Межовим, для якого також були характерними відданість улюбленій справі, величезна працездатність та висока професійна пам'ять. Обоє об'єднувало бажання охопити значне коло тем та проблем сучасності і висвітлити їх засобами бібліографії.

По-перше, С. І. Пономарьов був добре обізнаний з бібліографічним життям як в Україні, так і в Петербурзі та Москві. Він завжди тримав руку на бібліографічному та книгознавчому пульсі (через листування, надсилання книжкових видань, зустрічі зі своїми колегами) і завжди оперативно реагував на всі події не лише культурного, але й суспільно-політичного життя тогочасної країни.

Характерна особливість його бібліографічної діяльності полягає в тому, що переважна більшість його робіт була дійсно першою. Так, він вважається першим бібліографом відомого вітчизняного вченого М. О. Максимовича, засновника та редактора журналу «Киевская Старина» Ф. Г. Лебединцева, відомого історика та бібліографа О. М. Лазаревського, українського лексикографа та етнографа М. М. Левченка, інших вітчизняних діячів науки, освіти та культури [1]. Такою ж оперативністю позначені його роботи стосовно російських діячів. Як правило, його бібліографічні роботи присвячувались окремим особистостям з відповідної нагоди – річницею народження чи річницею смерті персоналії. Ось декілька прикладів. Коли в 1865 р. вся наукова громадськість відзначала 100-річчя від дня смерті великого російського вченого, одного з фундаторів сучасного природознавства М. В. Ломоносова (1711–1765), він відразу ж готує «Материалы для библиографии о Ломоносове» (СПб., 1865. – 53 с.), які пізніше із значними доповненнями були опубліковані в «Сборнике отд. русского языка и словесности имп. АН» за 1872 р. [2]. Кількома роками пізніше була видана робота відомого російського бібліографа В.І. Межова – «Юбилей Ломоносова, Карамзина, Крылова: библ. указатель книг и статей по поводу этих юбилеев» (СПб., 1871. – 67 с.).

Порівняльний аналіз двох бібліографічних робіт про М. В. Ломоносова демонструє те, що В. І. Межов, по-перше, був добре знайомий з працею свого українського колеги, по-друге, російський бібліограф, присвятивши своє видання 160-річчю від дня народження М. В. Ломоносова, майже повністю використав структуру «Материалов...» українського бібліографа.

С. І. Пономарьов був також автором першої бібліографічної розвідки про відомого байкаря І. А. Крилова (1769–1844) – «Литература сочинений о Крылове, о жизни его, об изданиях басен его, о переводах басен», що була опублікована у виданні «Киевлянин» за 1868 р. [3, с. 63–64].

Першою бібліографічною роботою С. І. Пономарьова про російського поета М. О. Некрасова (1821–1828) була публікація статті бібліографічного характеру про нього в «Отечественных записках» [4, с. 299–302]. Термін «перша робота» стосувався творчості М. В. Гоголя (улюбленого письменника бібліографа), О. С. Грибоедова, багатьох інших відомих письменників та літературознавців.

С. І. Пономарьов був також першим вітчизняним бібліографом-релігієзнавцем, опублікувавши ряд статей, списків, рецензій про духовних осіб, а також головну свою бібліографічну працю про відвідини Єрусалиму та Палестини [5].

Цікаво, що всі бібліографічні роботи подвижника книги, як і історико-літературні з бібліографічним оснащенням, відзначалися великим сумлінням та науковою добросовісністю. С. І. Пономарьов був уважним, пунктуальним, вимогливим до себе та своїх колег. Ось документальні свідчення. Коли з'явилася публікація бібліографа про згаданого М. О. Некрасова, то нею зацікавилась сестра поета Г. О. Буткевич і через видавця М. М. Стасюлевича просила С. І. Пономарьова бути упорядником та редактором посмертного видання віршів брата. «Ви так серйозно поставились до посмертного видання творів мого брата, що я вирішила просити Вас, чи не візьмете Ви за труд приготувати до видання його творів у тому порядку, в якому вони віднині повинні з'явитись у світ. Читаючи Вашу статтю («Копеечная свеча...»). – Н. С.) у мене склалася впевненість, що, крім знань справи, Ви ще і любите мого брата і високо цінували його, отже, Ви краще, ніж хто інший, виконаєте роботу, яка потребує великої уваги» – писала Г. О. Буткевич до С.І. Пономарьова [6, с. LX]. С.І. Пономарьов охоче відгукнувся на пропозицію сестри поета. Про турботу, з якою той узявся за редагування та складання історико-літературних коментарів, свідчить лист М. М. Стасюлевича до Г. О. Буткевич: «Учора вперше прийшла коректура від Пономарьова з Києва. Відносно неї, то будьте спокійні: всі зауваження Єлисеєва (одного з редакторів видання творів М. О. Некрасова. – Н. С.) я виконав буквально з тим великим задоволенням, що знайшов їх дуже правильними. Надіслані ж поправки Пономарьова часто цифрові, і ні Єлисеєв, ні я, ніхто інший не в змозі перепроверити цих вказівок...» [6, с. LX].

С. І. Пономарьов з великою відповідальністю поставився до своєї роботи, був ретельним і точним, не пропускав жодного твору

М. О. Некрасова, які були надруковані в різних виданнях (відомо, що комп'ютерної бібліографії тоді не було), уважно вивчав його творчість і самі поетичні тексти, а також критичну літературу про поета.

За пропозицією вченого поезії М.О. Некрасова розташувалися в хронологічному порядку (до речі, провідні вітчизняні бібліотеки сьогодні, готуючи бібліографічні видання, використовують саме хронологічний принцип розміщення творчого доробку персоналій. – Н. С.), подавались їх найголовніші варіанти, тексти супроводжувались примітками.

Завдяки невтомній праці С. І. Пономарьова і його колег у світ вийшло чотири томне видання «Стихотворения Некрасова» (СПб., 1879).

Новаторство С. І. Пономарьова полягало ще й у тому, що він уперше здійснив спробу в Україні створити загальний красназвчий бібліографічний покажчик – «Указатель всех статей о Полтаве и Полтавской губернии – великих людях» (1862). І хоча покажчик не був надрукований, до ідеї створення таких бібліографічних праць зверталися П. Бодянский, І. Павловський та інші бібліографи.

С. І. Пономарьов не лише укладав бібліографічні праці, авторами яких були російські колеги, але й доповнював їх. Коли в 1889 р. один із російських бібліографів М. Голіцин підготував «Библиографический словарь русских писательниц» [7], до яких включив Марка Вовчка, Х. Д. Алгевську та інших відомих письменниць, С.І. Пономарьов доповнив словник і написав на нього ґрунтовну рецензію [8].

За цю рецензію бібліограф був нагороджений Академією наук золотою медаллю, хоча золоті медалі присуджувались досить рідко (в основному письменникам, літераторам). За бібліографічні дослідження, у т. ч. і рецензії, це був перший випадок. Про авторитет бібліографа у наукових колах країни свідчать «Письма И. С. Аксакова... к библиографу С. И. Пономареву» (М., 1915) – збірник, у якому вміщено 23 листи до С. І. Пономарьова одного лише російського бібліографа П. Єфремова, десятки листів до бібліографа В. І. Межова, Г. М. Геннаді, М. В. Гербеля, А. В. Смирнова, О. М. Бодянского, Н. Л. Борсукова, та багатьох інших [6, с. LXI].

Треба сказати, що всі бібліографічні починання С. І. Пономарьова не переслідували якихось меркантильних інтересів, а служили виключно науці. С.І. Пономарьов був не лише глибоко віруючою людиною, але й фахівцем-альтруїстом. Це був справжній бібліограф-ерудит, що мав енциклопедичну пам'ять, глибокі знання і шире бажання працювати для людей.

Вважаємо, що його творчий доробок, форми і методи бібліографічної діяльності не забудуться вдячними потомками, насамперед працівниками бібліотек.

Список використаної літератури

1. *Пономарев С. И.* Хронологический список сочинений, изданий и переводов Степана Ивановича Пономарева, составленный им самим / С. И. Пономарев // Сб. отд. русского языка и словесности имп. Акад. наук. – СПб., 1913. – Т. 90. – № 5. — С. 274–292.
2. *Пономарев С. И.* Материалы для библиографии о Конотопе / С. И. Пономарев / Сборник отд. русского языка и словесности имп. Академии наук. – 1872. – № 2. – С. 1–106.
3. *Пономарев С. И.* Литература сочинений о Крылове, о жизни его, об изданиях басен его, о переводах басен / С. И. Пономарев // Киевлянин. – 1868. – № 16. – С. 63–64.
4. *Пономарев С. И.* Копеечная свеча в память о Некрасове / С. И. Пономарев // Отечественные записки. – 1878. – Т. 237. – № 3. – С. 299–302.
5. *Пономарев С. И.* Иерусалим и Палестина в русской литературе, науке, живописи и переводах: материалы для библиографии / С. И. Пономарев // Записки имп. Акад. наук. – 1877. – Т. 1. – С. 1–127.
6. *Радченко Л.* Материалы для биографии С. И. Пономарева / Л. Радченко // Письма И. С. Аксакова ... к библиографу С. И. Пономареву. – М., 1915. – LXXVс.
7. *Голицын М.* Библиографический словарь русских писательниц / М. Голицын // Сб. отд. русского языка и словесности имп. АН. – 1891. – Т. 52. – № 7. – С. 1–78.
8. *Пономарев С. И.* Наши писательницы: рецензия на труд М. Н. Голицына «Библиографический словарь русских писательниц» (1891) / С. И. Пономарев. – СПб., 1891. – 77 с.